

СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

Видатний український вчений – мово- та літературознавець, історик, один із фундаторів Української Академії Наук, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), Слов’янського інституту в Празі, професор Чернівецького університету, Українського вільного університету, громадсько-політичний діяч народився 9 січня 1859 р. в с. Немилів Радехівського повіту на Львівщині. Його рідні були селянами середнього достатку: батько Йосип пізніше став місцевим дяком; мати Катерина померла, коли Степанові виповнилося три роки. Його дитяче виховання було традиційним для тогочасної Галичини. Велику роль у ньому відігравали бабуся і дідусь по батьковій лінії. Маючи шість років, він вступив до місцевої школи, а потім продовжив навчання у тривіальній початковій школі Радехова. Після цього його віддали до бурси при Ставропігійському інституті у Львові, де він у 1869 р. закінчив нормальну початкову школу та вступив до Академічної гімназії.

Навчаючись у гімназії (спочатку Академічній, а потім – Другій німецькій), С. Смаль-Стоцький бере участь у роботі учнівських гуртків, а у 1876 р. став одним із засновників товариства, яке взяло на себе видання бібліотеки творів українських письменників.

Після закінчення Чернівецького університету С. Смаль-Стоцький продовжив навчання у Віденському університеті, слухав лекції видатного славіста Ф. Міклошича, а в грудні 1883 р. завершив дисертацію на тему “Процес аналогії у словозмінах руської мови”.

У березні–квітні 1884 р. С. Смаль-Стоцький склав докторатські екзамени і, згідно з існуючими тоді правилами, здобув звання доктора слов’янської філології. Він досить швидко став одним з лідерів українського національного руху краю у Чернівцях. В різний час С. Смаль-Стоцький очолював товариства “Руська рада”, “Руська бесіда”, “Руська школа”, “Союз хліборобських спілок “Селянська каса” та ін. 1892 р. його обрали послом Буковинського сейму, у 1911 р. – послом австрійського парламенту. За ініціативою

С. Смаль-Стоцького у краї створено десятки сільських читалень, відкрито нові початкові школи, гімназії, спеціальні училища з українською мовою навчання. На Буковині виникли селянські каси, які мали на меті допомогти селянам вибратися з непростого економічного становища.

Вагомий вплив на громадські справи С. Смаль-Стоцький мав у 1904–1912 рр., коли виконував обов'язки заступника маршалка крайового сейму. Він був одним із засновників першої української політичної партії краю – “Національна рада русинів на Буковині”, редагував газету “Хлібороб”, журнал “Руська школа”, співпрацював з газетами “Буковина”, “Руська рада”, “Україна” тощо.

На середину 1890-х років, досягши певних успіхів в організації народовського руху на Буковині, С. Смаль-Стоцький виступив з великою статтею “Політика реальна”. Це була спроба теоретично осмислити народовський рух на західноукраїнських землях загалом, окреслити найголовніші його завдання і тактичні принципи, дати відповідь на деякі давно наболілі питання українського національного руху.

У 1885 р. С. Смаль-Стоцький разом з проф. Т. Гартнером розпочав боротьбу за впровадження фонетичного правопису в українських навчальних закладах Галичини та Буковини. Цій проблемі вони присвятили статті “Нова руська школа”, “Про план науки руської мови в гімназіях” та брошури “Голос меншості в комісію по впорядкуванню українського правопису”, “Про руську правопись”, “Руська правопись”, в яких доводили переваги фонетичного правопису для навчання дітей грамоти та безперспективність використання етимологічного правопису. Професори не обмежилися тільки науковими обґрунтуваннями, а також організували громадські акції на підтримку своєї пропозиції. Проблема викликала гостру ідейну боротьбу з москвофілами. Завдяки наполегливості С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера в 1893–1894 рр. фонетику введено в народних школах Буковини та Галичини, а з 1895–1896 навчального року, після неодноразових звернень товариства “Руська школа”, – в усіх класах середніх шкіл. Боротьба, яка тривала близько десяти років, увінчалася перемогою.

На початку 90-х років XIX ст. С. Смаль-Стоцький разом з Т. Гартнером займався підготовкою підручника української

мови для середніх шкіл. Він побачив світ у 1893 р. і став досить популярним на західноукраїнських землях. У 1907 і 1913 р. вийшли друге і третє видання цього підручника.

“Буковинська Русь” – перша праця в українській історіографії, яка простежувала минуле українців Буковини з часів Галицько-Волинського князівства й до другої половини XIX ст. включно. С. Смаль-Стоцький аргументовано наголошував, що українці – автохтонне населення Буковини й проживали тут від давніх давен. Особливо цінні багаті фактичним матеріалом розділи, в яких показано розвиток українського національного руху, становлення українських шкіл і культурних товариств, письменства у XIX ст. Ґрунтуються вони на багатому документальному матеріалі, який здебільшого не зберігся до наших днів. Тому “Буковинська Русь” уже давно стала не тільки оригінальним цілісним дослідженням, а й надзвичайно цінним історичним джерелом. Навіть у радянські часи, коли ім’я С. Смаль-Стоцького вживалося тільки з негативним відтінком, жоден дослідник Буковини XIX ст. не міг обминути цієї праці.

На початку XX ст. в Чернівцях С. Смаль-Стоцький став одним із організаторів і активним членом Історичного товариства, неодноразово виступав у ньому на теми минувшини України. При товаристві у 1910–11 рр. було організовано курси вищої освіти для селян, які очолював С. Смаль-Стоцький.

Досить плідно в довоєнний період С. Смаль-Стоцький займався літературознавством. Опублікував статті про творчість Ю. Федьковича, С. Воробкевича, І. Котляревського, одним із перших належно оцінив великий талант молодого В. Стефаніка – тоді ще студента медицини.

Цікавою була промова “Характеристика літературної діяльності І. Франка”, надрукована в 1913 р. у двох числах газети “Діло” (крім того, окремим відбитком) до ювілею Каменяра. Перед цим двічі, перебуваючи в Чернівцях, великий письменник зупинявся у С. Смаль-Стоцького: спочатку в 1909 р., коли їхав до Одеси, австрійські власті не хотіли йому давати візи на в’їзд до Росії, і Смаль-Стоцький йому допоміг у цьому, вдруге – в 1913 р., коли І. Франко читав у Чернівцях свого знаменитого “Мойсея”.

Підкреслюючи значення літературної діяльності І. Франка, С. Смаль-Стоцький особливо високо цінував внесок письменника у збагачення літературної мови. В цей час ним написано кілька полемічних статей про український правопис, започатковано серію дослідницьких праць про ідейну спрямованість та інтерпретацію творів Т. Шевченка (“Ідеї Шевченкової творчості”, “Шевченкова Містерія”, “Читання Шевченкових поезій”, “Діди, батьки і внуки у Шевченка”).

У передвоєнний час С. Смаль-Стоцький видрукував “Українсько-німецький розмовник” та “Українську граматику” в бібліотеці Гошена. Але найбільше значення мала ґрунтовна наукова “ГраMATика руської (української) мови”, написана разом із Т. Гартнером і видана в 1913 р.

Поява “ГраMATики руської (української) мови”, без перебільшення, сколихнула академічно-спокійний світ учених-славістів. На неї подали рецензії майже всі відомі на той час дослідники слов’янських мов: В. Ягіч, О. Шахматов, В. Вондрак, Т. Лер-Сплавінський, Є. Карський та ін. В більшості рецензій зазначалося, що праця С. Смаль-Стоцького й Т. Гартнера дає найповніший на той час образ живої української мови і є важливою подією в європейській славистиці. Але розділ книги, в якому розглядалося місце української мови серед слов’янських мов, викликав гострі дискусії й шквал критики.

Незважаючи на лавину критики, С. Смаль-Стоцький не збирався відступати від своїх поглядів і готувався продовжувати дискусію. 10 березня 1914 р. його обрали головою філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка (замість хворого І. Франка). У нього було чимало наукових задумів і проєктів. Не збирався він відходити й від політичної боротьби. На початку Першої світової війни С. Смаль-Стоцький, незважаючи на поважний вік, вступив до австрійської армії офіцером і був прикріплений до Штабу Чернівецької бригади, де служив на різних посадах. У 1916 р. за пропозицією В. Сімовича він почав працювати у Райнштадтському таборі (Горішня Австрія) полонених українців, де головним його завданням було владодження стосунків між військовою адміністрацією австрійського табору, просвітнім відділом Союзу визволення України та іншими організаціями

військовополонених. Однак досить швидко й сам С. Смаль-Стоцький включився в просвітню працю. Упродовж 1917 – першої половини 1918 рр. вів загальні курси української мови, української літератури, декламації та виразного читання, виголошував популярні лекції з історії України. Очевидці згадували: “...виклади професора С. Смаль-Стоцького з шевченкознавства набрали в таборі такої популярності, що аудиторія, розрахована на тисячу осіб, не могла всіх бажаючих вмістити. Так умів подати аналізу Шевченкових творів професор С. Смаль-Стоцький, що аудиторія з тисячею людей годинами сиділа й уважно вислухувала про “Великий Льох”, “Сон”, “Кавказ” та інші.

25 липня 1917 р. С. Смаль-Стоцького обрано головою Центральної управи українських січових стрільців. Він доклав чимало зусиль для активізації її діяльності, зробити її конкретнішою, наблизити до потреб стрілецьтва.

У квітні 1918 р. в Києві відбувся гетьманський переворот. С. Смаль-Стоцький позитивно оцінив цю подію, сподіваючись, що гетьман зможе стабілізувати ситуацію в Україні. Влітку 1918 р. С. Смаль-Стоцький особисто познайомився з П. Скоропадським.

Коли постало питання про заснування Української Академії Наук, у числі 12 перших академіком-засновником став і С. Смаль-Стоцький. Це було заслужене визнання наукової діяльності, зокрема підготовки ґрунтовної “Граматики” 1913 р., шкільних граматик, які на той час витримали вже три видання, навчальних посібників, виданих Гошеном у 1913–14 рр., заслуг в реформуванні українського правопису, його високого авторитету як громадського діяча та керівника філологічної секції НТШ. На першому установчому засіданні історично-філологічного відділу Академії, 8 грудня 1918 р., С. Смаль-Стоцького обрано секретарем відділу, а 16 грудня 1918 р. – членом господарчого правління Академії. За ним закріплено кафедру історії української мови. У жодному із засідань Академії С. Смаль-Стоцький не зміг узяти участі, перебуваючи в останні роки життя на еміграції. Однак він стежив за виданнями ВУАН і опублікував 1922 р. в журналі “Славія” критичну статтю “Українська Академія наук

в Києві”. В ній він досить різко виступив проти більшовизації поважної наукової установи. У другій половині 1920-х рр. С. Смаль-Стоцький через М. Грушевського налагодив наукові контакти з Академією, опублікувавши декілька праць в журналі “Україна”. Однак посилення ідеологічного тиску в Радянському Союзі припинили ці стосунки.

Українські політичні лідери Східної Галичини та Буковини, разом із чехами, словенцями, хорватами й представниками інших народів Австро-Угорщини, прагнули добитися реформування імперії на засадах широкої національної автономії. З цією метою встановлювалися контакти між політиками окремих народів, робився певний тиск на владні структури. Вже у липні–серпні 1918 р. велися розмови про необхідність одного означеного дня проголосити національні конституанти – установчі збори держав – країв у порозумінні з імператором. У ці плани було втаємничено вузьке коло українських політиків, а серед них – С. Смаль-Стоцького. Він взяв участь у роботі української конституанти 18–19 жовтня 1918 р. й заснуванні УНРади. У своєму виступі на цих історичних зборах, як і більшість галицьких політиків, С. Смаль-Стоцький підтримав ідею створення окремої держави з українських територій, що входили до складу Австро-Угорщини. Його лякали нестабільність у Наддніпрянщині, соціалістичні погляди більшості наддніпрянських політиків, більшовицька загроза.

Незабаром С. Смаль-Стоцький виїхав до Відня, де його й застали події 1 листопада 1918 р. та проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). С. Смаль-Стоцького призначено державним секретарем у справах освіти, але він так і не виконував його обов’язків, залишаючись у Відні, де очолював військове представництво ЗУНР. Він опублікував звернення до всіх українських вояків, яким повідомляв про створення української національної армії та умови вступу до її лав українців і чужинців. 19 грудня 1918 р. керівництво ЗУНР призначило С. Смаль-Стоцького послом у Празі.

З метою популяризації ідеї української державності, розвитку чесько-словацько-українських взаємин С. Смаль-Стоцький опублікував у Празі брошури “Львів – серце Західної України” та

“Вигляди правдивої взаємності чесько-словацького і українського народу”. Вони були видані чеською та французькою мовами.

Чимало уваги С. Смаль-Стоцький надавав організації прихильної для українців газетної кампанії, особливо у зв’язку з підписанням повоєнних мирних договорів, які розглядали питання устрою Європи, згуртування української еміграції в Чесько-Словацькій республіці. Дипломатичну місію С. Смаль-Стоцький очолював до 9 вересня 1921 р., після чого здав свої повноваження представникові УНР, а сам працював радником.

У Празі С. Смаль-Стоцький дістав можливість продовжити свою професорсько-викладацьку та наукову діяльність. Це сталося завдяки заснуванню Українського вільного університету. Він увійшов до складу вищого керівного органу університету – Академічного сенату. В 1922–1923 навчальному році був деканом, а в наступному – заступником декана філософського факультету. Деякий час очолював також комісію з підготовки наукових збірників університету, Товариство допомоги для українських учених, котрі опинилися в скрутному матеріальному становищі тощо.

Повернення до викладацької діяльності стимулювало активізацію наукових вислідів академіка. Якось, виступаючи на одному поважному науковому форумі, С. Смаль-Стоцький зауважив, маючи на увазі передусім самого себе: “Доки ми самі там (на українських землях – *О. Д.*) працювали, мусіли ми з konieczности займатись і іншими справами, не тільки наукою. Ми мусили бути діяльними і багато часу витратити в просвітних, культурних, економічних, а також і політичних організаціях і установах. Треба по щирости сказати, що від того терпіла наша наукова праця. Тут, на чужині, стали ми свідомими цієї нашої власної вини, тут можемо сконцентрувати вповні усі наші сили коло науки і аж тут щиріше можемо дбати і про те, щоб для значіння наукової праці, як могутнього чинника національного визволення, не тільки здобути серед українського народу повне розуміння, але і загальну пошану...”

С. Смаль-Стоцький продовжив розвінчання теорії праруської мови й цьому присвятив працю “Розвиток поглядів про сем’ю слов’янських мов і їх взаємне споріднення”, опубліковану 1925 р.

(Друге видання, значно доповнене – 1927 р.). В ній він дав ґрунтовний огляд історії досліджень спорідненості слов'янських мов, розвитку окремих із них, аналізуючи доробок у цій справі Й. Добровського, П. Шафарика, О. Шахматова, В. Ягіча та інших найновіших публікацій. С. Смаль-Стоцький показав складність і заплутаність цієї проблеми й ще раз наголосив, що ідея О. Шахматова про праруську мову – це штучна конструкція, кількість аргументів на користь якої з розвитком порівняльної слов'янської філології зменшується. Він наголошував, що В. Ягіч називав 13 ознак праруської мови, але з часом, завдяки творам Лер-Сплавінського, Кульбакіна, Трубецького, їх кількість скоротилася до трьох. Але й ці три ознаки, на думку С. Смаль-Стоцького, були хибними.

Цій же проблемі вчений присвятив ряд інших статей, опублікованих в українських і зарубіжних журналах. Як своєрідний заповіт академіка, видруковано одну з останніх його праць – “Питання про східнослов'янську прамову”, в якій він ще раз наголосив на переконаності в своїй правоті й заявив: “Ніякої “праруської мови” ніколи не було, а всі живі слов'янські мови, між ними й українська, російська й білоруська, розвинулися прямо й безпосередньо з діалектів праслов'янської мови”.

У 20-х роках ХХ ст. С. Смаль-Стоцький активно включився в правописну полеміку, пов'язану з розробкою нового правопису в радянській Україні, який мав стати єдиним для всіх українських земель. Для державної правописної комісії він вислав ґрунтовний реферат, опублікував кілька статей, зокрема в “Літературно-науковому віснику”, “Україні”.

Однак чи не найбільше тішило його, як і давніше, дослідження творчості Т. Шевченка. В еміграції С. Смаль-Стоцький небезпідставно вважався одним із найкращих знавців цієї тематики. Марко Антонович вважає, що “його інтерпретації дотепер неперевершені”.

У Празі С. Смаль-Стоцький, як і в довоєнний період, вів дослідження з шевченкознавства у двох напрямках. По-перше, це інтерпретація окремих творів. (Статті про Шевченкові “Великий Лях”, “Чигирин”, “Шевченкове посланіє”, “Варнак”,

“Якби ви знали, паничі”, “Думи”, “Сон” та ін). В інтерпретації С. Смаль-Стоцького, Т. Шевченко – державник, який закликає до самовідданої боротьби за вільну політично й культурно незалежну Україну, де б кожний громадянин мав рівне право (“без хлопа і пана”). Ця незалежна Україна бачилася йому в творах Шевченка як республіка з новим і праведним законом, а на чолі республіки – президент, котрий, за історичною традицією українською, називається гетьманом. Але поряд із цим, С. Смаль-Стоцький підкреслив, що в Шевченкові – ні крихіточки того шовінізму, того месіянізму, яким саме “визначаються передові тодішні люди між москалями, поляками й ін. Усі народи обіймає Тарас своєю любов’ю”.

Дослідженням творчості Т. Шевченка С. Смаль-Стоцький займався до останніх років свого життя. У 1934 р. найкращі свої статті він опублікував окремою книгою “Т. Шевченко, інтерпретації”, що вийшла 25-им томом праць Українського наукового інституту в Варшаві. Остання стаття з цього великого циклу побачила світ уже по смерті автора, в 1939 р. Присвячувалася вона деяким передсмертним віршам Т. Шевченка й позначена глибиною аналізу, багатством думок, тобто стала прекрасним підсумком великої роботи протягом кількох десятиліть.

З історичних проблем в 1920-х роках С. Смаль-Стоцького найбільше цікавили давні часи в історії України, формування українців як окремого народу. 1928 р. в часописі “Україна” виходить його стаття “Східні слов’яни”, що являла собою розлогу критику праці чеського історика Л. Нідерле “Походження і початки східних слов’ян”. У ній С. Смаль-Стоцький зупинився на проблемі території найдавнішого проживання слов’янських племен і відстоював точку зору, що слов’яни ще в I та II ст. н. е. проживали як один народ між Віслою на заході та Дніпром на сході, на півночі – межували з фінськими племенами, а на півдні – доходили до Дністра й Прута. Особливо різко він заперечував проти якихось “центрів”, “колисок” розселення західних, південних і східних слов’ян. Критикуючи твердження Л. Нідерле про наявність якоїсь “колиски” східних слов’ян на середньому Дніпрі, він писав: “Словіни новгородські, Радимичі і В’ятичі, Кривичі

та й Дреговичі середнього Дніпра ані не бачили й в тій колиці ніколи не лежали і звідти в свої нові оселі не розходилися... Так само і Бужани, і Волиняни, і Дуліби, і Тиверці не вилігувалися в колиці над Дніпром. Якоїсь єдності і спільности східніх Слов'ян з одного якимсь центром не бачимо навіть ще далеко пізніше, а не то в цих давніх часах”.

С. Смаль-Стоцький робив висновок, що думка про центри розселення слов'ян має свій корінь в об'єднавчій ідеології ХІХ ст. й нічим не підкріплена. Тут же він ще раз наголошував, що й “праруської” мови як виразника такої єдності також не було.

Перебуваючи в Празі вже в досить поважному віці, С. Смаль-Стоцький не збирався полишати громадської праці. Як член українського Академічного комітету став одним з ініціаторів скликання Першого Українського наукового з'їзду в Празі, який відбувся в 1926 р. Там він очолював філологічну секцію, багато виступав, брав жваву участь в обговореннях. У 1931 р. Академічний комітет вирішив провести Другий Український з'їзд. Головою організаційної комісії з'їзду обрано С. Смаль-Стоцького. Під його керівництвом проведено велику організаційну роботу: складено й видруковано статут форуму, регламент і програму засідань, розіслано запрошення до окремих осіб та установ, вирішувалися питання фінансування, публікувалися повідомлення про з'їздові справи та хід підготовки. Всього відбулося 14 засідань організаційної комісії протягом 1931 – початку 1932 рр.

20 березня 1932 р. відбулось урочисте відкриття з'їзду за участю понад 100 учених із Берліна, Варшави, Відня, Франкфурта-на-Майні, Кракова, Галле та ін. На цьому представницькому форумі підведено підсумки десятилітньої наукової роботи української еміграції й показано, як багато зроблено, особливо в галузі українознавства. “В милім почуттю доконаного доброго діла можемо тепер спокійно, з найбільшим вдоволенням розійтися і втішатися, – зазначав С. Смаль-Стоцький, – кожний з нас був учасником великої, може навіть історичної для української науки події, що з того з'їзду можемо самі, зможуть і інші черпати заохоту до дальшої, ще тугішої наукової праці на користь України, на честь і славу українському народові”.

С. Смаль-Стоцький віддав чимало сил в останні роки життя організації товариства “Музей визвольної боротьби України”, яке уконституювалося 25 травня 1925 р. у Празі. Першим головою товариства був академік І. Горбачевський, а незмінним директором Музею впродовж 1920–1930-х років – Д. Антонович. Серед членів-фундаторів знаходимо й прізвище С. Смаль-Стоцького.

У 1935 р. попередній голова товариства “Музей визвольної боротьби України” професор, доктор І. Горбачевський у зв’язку з погіршенням стану здоров’я відмовився виставляти свою кандидатуру на переобрання. На цю посаду 8 квітня 1935 р. одноголосно обрано С. Смаль-Стоцького. Він усією душею віддавався справам Музею, вважаючи, що придбаний для нього будинок має стати не тільки сховищем зібраних цінних експонатів і документів, а й центром усього українського життя в Празі, своєрідним українським Народним домом.

Із 1937 р. стан здоров’я С. Смаль-Стоцького різко погіршився. Він страждав болями в шлунку. Не маючи можливості через хворобу відвідувати засідання управи в кімнатах товариства, призначав збори у себе вдома. Останнє з таких засідань у присутності С. Смаль-Стоцького відбулося 16 грудня 1937 р., але й пізніше він не випускав найважливіших справ зі своїх рук. 16 березня 1938 р. С. Смаль-Стоцький підписав купчу на придбання будинку для Музею визвольної боротьби України. Таким чином, збір коштів, який тривав понад шість років, закінчився успіхом. Але С. Смаль-Стоцький на цьому не заспокоївся, вважаючи, що потрібно буде в перспективі добудувати до купленого будинку ще один поверх, а для цього доведеться й далі збирати кошти.

На потреби Музею вчений пожертвував більшу частину своєї бібліотеки (близько 3 тис. томів), чимало документів зі свого архіву (листи, грамоти тощо), сокільське вбрання зі знаком Сокола-Батька та ін.

У квітні 1938 р. його обрано почесним членом Музею визвольної боротьби України в Празі. На той час він був почесним членом різних товариств Буковини й Галичини, зокрема “Руської Бесіди”, “Української школи”, “Союзу”, “Запорожжя” у Чернівцях, “Просвіти” у Львові та ін. У грудні 1937 р. надійшов лист зі Львова, в якому повідомлялося: “Високоповажного добродія,

проф. д-ра С. Смаль-Стоцького підписаний виділ Наукового товариства ім. Т. Шевченка має честь повідомити Вас отсим, що наші звичайні загальні збори, дня 26-го грудня 1937 р., іменували Вас почесним членом НТШ в признанні великих заслуг Ваших для нашої науки і культури”.

Перебуваючи в еміграції, С. Смаль-Стоцький ніколи не полишав думки про повернення на українські землі, й, зокрема, на Буковину. Він стежив за тим, як розгорталися події в краї. Підтримував стосунки з газетами “Рідний край” і “Час”, висловлював сподівання, що, незважаючи на зміну міжнародної ситуації, український народ знову підніметься й заявить про свої права на повний голос.

Однак надіям повернутися в рідну Україну не судилося збутися. В УРСР посилювалися масові репресії, які передусім були спрямовані проти національної інтелігенції. Академію наук України розгромлено, а вчені-суспільствознавці перетворилися на придаток ідеологічного відділу більшовицької партії. У зв’язку з таким жакливим становищем уряд Української Народної Республіки в еміграції ухвалив рішення: “...відновити з днем 25 травня 1938 р. стародавню, славну Київську Академію Петра Могили та Івана Мазепи як найвищу українську наукову установу під назвою “Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук”. Завдання академії передбачали організацію всіх наукових сил, здатних працювати для українського народу на полі науки, відновлення старих і заснування нових наукових установ у відповідності з потребами української науки, інформування зарубіжних наукових кіл про сучасний стан України та української науки.

Для організації Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук створено колегію членів-фундаторів, до складу якої увійшли академіки С. Смаль-Стоцький, М. Возняк, Ф. Колесса, професори Б. Іваницький, А. Яковлів, доктор І. Фещенко, письменник Б. Лепкий. Головою нової установи обрано С. Смаль-Стоцького; йому ж доручено розробити Статут Академії. Цю роботу він закінчив у липні 1938 року.

Упродовж першої половини 1938 р. стан здоров’я його кілька разів погіршувався. 17 серпня 1938 р. в другій половині дня С. Смаль-Стоцький помер. 20 серпня українське громадянство

Праги попросилося з відомим науковцем, а 30 вересня 1938 р. відбулися похорони в Кракові. Останнє пристановище С. Смаль-Стоцький знайшов біля своєї дружини, як і заповідав. Скорботні академії з приводу його смерті провело НТШ у Львові 20 листопада, Український науковий інститут у Берліні – 20 листопада, Український науковий інститут у Варшаві – 2 грудня, Український академічний комітет у Празі – 6 грудня 1938 р. Панахиду в греко-католицькій парафіяльній церкві Чернівців відправили 27 вересня 1938 р.

Література: Смаль-Стоцький С. Розвиток поглядів про сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення // Записки НТШ. – Львів, 1925. – Т. 141–143; Смаль-Стоцький С. Правописна справа // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1926. – Кн. 7–8; Смаль-Стоцький С. Східні слов'яни // Україна. – К., 1928. – Кн. 3; Смаль-Стоцький С. Найважливіший момент в історії України / Літературно-науковий вісник. – Львів, 1931. – Кн. 9; Другий Український науковий з'їзд у Празі. – Прага, 1934; Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. – Варшава, 1937; Діло. – Львів, 1938. – 1 черв.; Сімович В. Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог. – Львів, 1939; Союз визволення України. – Нью-Йорк, 1979; Енциклопедія Українознавства, Т. 8. – Львів, 1994; Члени-засновники Національної академії наук України. Збірник нарисів. – Київ, 1998.

Олександр Добржанський